

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

نقش دین و باورهای مذهبی در حفظ و تقویت هویت دینی جوانان با تأکید

بر سیره نبوی

طاهره جعفری طاهری^۱

چکیده

در جهان امروز علی‌رغم پیشرفت‌های شگرف و گوناگونی که در تمام زمینه‌ها رخ داده است، بشر نتوانسته مشکلات روحی روانی خود مانند اضطراب، افسردگی، فشارهای روانی و پوچ‌گرایی و بی‌معنی بودن زندگی را درمان کند. چنین به نظر می‌رسد که انسان، امروزه هویت اصلی خود را از دست داده و از خویشتن خویش بیگانه شده است. از آنجایی که دین و مذهب یکی از اساسی‌ترین نیازهای فطری بشر بوده و از مهم‌ترین نهادهایی است که جامعه بشری به خود دیده است، بی‌شک تأثیر زیادی در نیرومند کردن انسان در مقابل تردید و ناامیدی و به ویژه حفظ هویت واقعی وی دارد. لذا در این مقاله سعی بر آن است که ابتدا نقش دین و برخی از کارکردهای آن به عنوان یک نیاز فطری مورد بررسی قرار گرفته، سپس مفهوم هویت دینی و بحران‌های پیش روی آن تحلیل شده و در نهایت نقش اعتقادات و باورهای مذهبی در حفظ هویت جوانان با استفاده از سیره نبوی تبیین شود.

کلیدواژه‌ها: دین، باورهای مذهبی، هویت جوانان، سیره نبوی

۱- مقدمه

افزایش چشم‌گیر جمعیت، گسترش شهرنشینی و توسعه صنعت موجبات تغییرات اساسی را در ساختارهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و خانوادگی فراهم نموده است. گرچه انسان به بسیاری از امیدها و آرزوهای خویش به ویژه دستاوردهای مادی و رفاهی رسیده، در عین حال زندگی بشر با احساس خشنودی و خوشبختی، آرامش و آسایش خیال و رضایت مندی همراه نبوده است. (نوابخش، ۱۳۸۵)

۱. کارشناس ارشد، دبیر در آموزش و پرورش منطقه ۷ تهران

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

می دانیم که شناخت هدف آفرینش یکی از دغدغه های دیرین بشری بوده که از یک سو با سرنوشت انسان گره خورده و از سوی دیگر با خداوند و جهان هستی سروکار دارد. هدفی که انسان برای خلقت می شناسد، نگاه او به جهان و انسان را رقم زده، هدف و جهت گیری زندگی او را مشخص می نماید. بدان سان که می تواند بر همه انگیزه ها، اندیشه ها، احساسات و عواطف، اعمال و رفتار او تاثیر گذارد و به زندگی انسان معنی و مفهومی داده و یا او را به پوچی و بی معنایی رهنمون سازد. (کمالی، ۱۳۸۴)

۲- کارکرد دین و باورهای مذهبی به عنوان یک نیاز فطری

دین و مذهب یکی از اساسی ترین و مهم ترین نهادهایی است که جامعه بشری به خود دیده است. هیچ فرهنگی در گذشته یافت نمی شود که دین در آن جایی نداشته باشد. مطالعه نیازهای انسان نشان می دهد که نیاز به یک نظام مشترک جهت گیری و یک مرجع اعتقاد و ایمان دارای ریشه عمیق در شرایط زیستی انسان است. (فروم، ۱۳۸۲)

بدون تردید مذهب، انسان را در مقابل هجوم واضطراب، تردید و ناامیدی نیرومند و آماده می سازد. ارزش هر فرد مذهبی به میزان رشد آگاهی و بصیرت و دانایی وی بستگی دارد و تا زمانی که شناخت اصولی از مذهب شکل نگرفته باشد، نمی تواند نقش تعیین کننده ای در زندگی او به رشد فرد داشته و این عقل و استدلال و بصیرت است که ارزش و چگونگی هیجان و احساسات مذهبی را تعیین نموده به آن معنی و مفهوم داده و عمیق می سازد. در نتیجه مذهب عملاً به عنوان یک سیستم ارزشی به حرکت های انسان جهت داده آن را هدفمند نموده و به سوی اعتلای روانی، انسانی و تکامل رهنمون می سازد. (صادقی، ۱۳۷۸)

۳- نقش باورهای مذهبی در جهت برقراری یک زندگی سالم

یاد خدا، اندیشیدن در مورد عظمت پروردگار، تفکر درباره فلسفه خلقت، تسبیح ذات حق و شکرگزاری در برابر همه نعمت ها موجب آرامش جان و سکینه قلب است. برقراری ارتباط با منبع و سرچشمه هستی و استمداد از او به ترمیم قوای

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

جسمی و روحی و روانی انسان کمک نموده و باعث تسکین بسیاری از رنجوری‌ها، اختلالات و بیماری‌های روحی و روانی می‌شود. (نوابخش، ۱۳۸۵)

داوسون^۱ معتقد است که آشنایی عمیق و صمیمانه با خالق هستی، اندیشه کوچکی نیست، تحقق این اندیشه قادر است چنان نیرویی در ما بیافریند که تا پایان عمر، وجود ما لبریز از شادی، شغف، شگفتی و بالاتر از همه امیدی بی پایان و شفافبخش شود. (داوسون، ۱۳۸۴)

این ارتباط و تجربه، هریک از ما را می‌تواند چنان متحول سازد که دیگر نیازی به هیچ داروئی برای شفای دل‌های خسته خود نداشته باشیم. به نظر او هر چه ترس از خداوند در ما بیشتر باشد، ترسی که از درک شکوه عظمت، قدرت و عشق به اوست، به همان اندازه از بت‌های درونی خویش دور خواهیم شد. خداوند نگران دل‌های دور شده، سرد و غریبه ما نسبت به خود است، زیرا شاهد است که چیزهای دیگری مکان او را در قلب ما تصاحب نموده‌اند. (همان منبع)

باورها و اعتقادات مذهبی نقش به‌سزایی در سلامت روح و روان و یک زندگی توأم با آرامش دارند، چنان‌که دانشمندان غربی نیز نظریه‌هایی درباره تأثیرات مذهب بر یکپارچگی شخصیت انسان و ایجاد آرمانی والا ارائه نموده و معتقدند؛ نقش مذهب تمام جنبه‌های زندگی را در بر می‌گیرد و انسان را به موجودی متعالی و برتر مرتبط می‌سازد. همچنین موجب تشکیل ارزش‌های عالی در وجود آدمی شده و در ایجاد انگیزش و امید به زندگی نقش جدی دارد. (اصلانی، ۱۳۸۵)

در این جا ضروری به نظر می‌رسد با مفهوم هویت دینی و بحران‌های پیش روی آن آشنا شده و سپس راهکارهای مقابله با این بحران‌ها را با بهره‌گیری از سیره نبوی مورد بررسی قرار دهیم.

۴- هویت دینی و بحران‌های آن

- **مفهوم هویت:** به طور کلی هویت عبارت از افتراق و تمیزی است که فرد بین خود و دیگران می‌گذارد. اغلب روانشناسان، هویت را در درجه اول امری فردی

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

و شخصی می دانند، اما جنبه اجتماعی آن را نیز نفی نمی کنند، اما روانشناسان اجتماعی و جامعه شناسان، هویت را امری اجتماعی می دانند و بستر شکل گیری آن را زندگی جمعی می داند و بر این نکته تاکید می ورزند که شکل گیری احساس هویت فردی، از طریق تعاملات و تضادهای میان فرد و جامعه صورت می پذیرد. (ایمانی، ۱۳۸۶)

- **مفهوم بحران هویت:** بریدن از تعلقات و به زیر سوال رفتن فلسفه وجودی زندگی جمعی و رهاشدن فرد در یک فضای خالی، بحران هویت است که می تواند کلیه جوامع انسانی را تحت تاثیر قرار دهد. (افتخای به نقل از علی خانی، ۱۳۸۲)

- **عوامل ایجاد بحران هویت:** به دلیل این که هویت شامل ابعاد متفاوتی چون؛ هویت فردی، هویت اجتماعی، هویت فرهنگی و هویت دینی است، بنابراین عوامل ایجاد بحران نیز در آن ها متفاوت است. از آن جایی که در این مقاله فقط بعد هویت دینی مورد نظر می باشد، مانیز فقط به ذکر بحران های هویت دینی اکتفا می کنیم.

- **عوامل ایجاد بحران هویت دینی:** بحران هویت دینی هنگامی اتفاق می افتد که افراد نسبت به فرهنگ، آرمان ها، الگوها و ارزش های دینی کم اعتقاد شده، تعبد و تعهد لازم را در برابر مباحث دینی از دست بدهند و با احکام دینی چالش پیدا کنند. شاید بتوان تداعی های معیوب را نیز از عوامل بحران هویت دینی دانست. به عنوان مثال، برخی می گویند دینداری ما علت عقب ماندگی ماست. اما باید دانست که دینداری مسئله ای یک وجهی نیست و دینداری مسئله ای پیچیده است و ما انواع دینداری داریم. ممکن است معتقد به یک دین باشیم ولی انواع دینداری میان ما هست و دینداران با هم فرق می کنند، چون تعریفشان از دین هایشان با هم فرق می کند. از این رو باید مسئله ای را خوب تحلیل کرد و خود را از دام این هم بستگی های تصادفی خارج ساخت. اگر به این نتیجه برسیم که تمام وجوه دینداری با عقب ماندگی رابطه ای مثبت دارند، می شود نتیجه گرفت که دین یکی از عوامل عقب ماندگی است. این ادعایی مطرود است، زیرا همه ادیان الهی وقتی ظهور کردند،

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

پویا و دگرگون کننده بودند و در جامعه خود افکار خرافی و روابط غیر انسانی را کنار زده، موج جدیدی ایجاد کردند و تحول آفرین بودند. حال چگونه می شود چیزی که در ذات خودش تحول آفرین بوده، به صورتی درآید که عقب ماندگی ایجاد کند؟ جامعه ما یک جامعه دیندار است و یکی از چیزهایی که با مسئله بحران هویت ارتباط دارد، رابطه دین با پیشرفت است. اگر در جامعه، افراد به این جمع بندی برسند که دینداری مساوی با عقب ماندگی است، این مسئله، بحران هویت ایجاد می کند. (باقری به نقل از علی خانی، ۱۳۸۲)

- راهکارهای کاهش بحران هویت:

* تقویت زمینه های حضور نسل جوان در عرصه جامعه برای ایجاد خودباوری و خودرهبری در آنان و عرصه ای برای بروز و ظهور توانمندی های خود.
** فراهم کردن فرصت تبادل فکری و هم اندیشی با نسل جوان و ارائه پاسخ های منطقی و قانع کننده به پرسش ها و مشکلات او.
*** تقویت زمینه های تبادل عاطفی و روحی نسل جوان.
**** بازنگری در محتوا و مضمون کتاب های درسی، به گونه ای که حاصل سال ها مطالعه نظام رسمی تعلیم و تربیت بتواند معنا و فلسفه زندگی را به او بشناساند. (علی خانی، ۱۳۸۳)

۵- تاثیر باورهای مذهبی در حفظ هویت دینی جوانان با تاکید بر سیره نبوی

از طرفی غایت تلاش انسان در قرن حاضر برای ایجاد تلفیقی از اعتقاد مطلق به عقل خویش در قالب ارائه سلسله راهبردهای عملی و ایجاد وابستگی، موجبات پناه بردن به مذهب و دین را فراهم آورده است و از طرف دیگر از منظر کسانی که عمیق تر به قضایای انسانی می نگرند، پناه بردن به آموزه های وحیانی و سرسپاری به دین به مفهوم الهی آن، یگانه راه حل انسان معاصر در رهایی از مشکلات زندگی است. اینکه چگونه می توان حضور موثرتر دین وحیانی را در حوزه تعلیم و تربیت به اثبات رساند، امری در خور توجه است. (مشایخی، ۱۳۸۰)

دیدگاه اسلامی در تعلیم و تربیت میتواند نقش مناسب در دنیای معاصر داشته

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

باشد. این امر از این جهت قابل تبیین است که دین اسلام شامل ابعاد مادی و معنوی وجود انسان میشود و بر ارزش‌های ازلی در ایجاد و پرورش زندگی در این دنیا و تدارک زندگی در جهان آخرت تاکید می‌کند. (سعادت، ۱۳۸۰) به یقین، دین مبین اسلام در برنامه‌های اعتقادی، اخلاقی، عبادی و اجتماعی خود، تربیت متعادل ابعاد متنوع شخصیت آدمی را تا وصول به کمال شایسته این شگفت‌ترین مخلوق خداوند، محور قرار داده و جامعیت و کمال این آیین الهی، بیش از هر چیز در عنوان مکتب تربیتی اسلام جلوه می‌کند. (عبادی، ۱۳۷۹)

بنابراین در عصر حاضر فرامین شرعی و ارزش‌های دینی بعنوان مهم‌ترین منبع هویت‌ساز میتواند امنیت و آرامش را به انسان ارزانی کند. و تربیت اسلامی مطلوب‌ترین بستر را برای رشد و شکوفایی و کمال انسان هموار کرده است. (افروز، ۱۳۸۴)

لازم به ذکر است که لازمه تحقق چنین امری شناخت آسیب‌های دینی و راهکارهایی برای از بین بردن آن‌ها و در یک کلمه سلامت دینی می‌باشد. زیرا آسیب‌های تربیت دینی، ناشی از بدفهمی نسبت به آموزه‌های دینی و بدکرداری ناشی از این بدفهمی هاست.

آسیب‌های دینی و حالت‌های سلامت در آن در محورهایی بشرح زیر عبارتند از:

۱- مرز شناسی در مقابل حصارشکنی: مرزشناسی حاکی از آن است که باید در جریان طبیعی زندگی و در مواجهه با بدی‌ها و نادرستی‌ها، توانایی تبیین و تفکیک میان خوبی و بدی را به صورت مدلل در افراد ایجاد کرد. (باقری، ۱۳۸۴)

پیامبر (ص) در این زمینه می‌فرماید: تنها به عقل میتوان به نیکی‌ها رسید. آن که عقل ندارد از دین تهی است. (مطهری، ۱۳۶۶)

تاکیدی که اسلام و به طور خاص پیامبر (ص) در به کارگیری عقل کرده اند، نشاندهنده اهمیت بهره‌گیری از عقل در همه امور و به ویژه در دین می‌باشد.

۲- سهل‌گیری در مقابل کمال‌گرایی و سهل‌انگاری (افراط و تفریط): درسهل‌گیری بر خلاف کمال‌گرایی (غیر واقع‌گرا) و سهل‌انگاری، کمال را برای فرد در

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

حد وسعش می جوید و چشم به سوی آرمان ها و حرکت پیشرونده دارد. پیامبر اکرم (ص) دین خود را سهله سمحه نامیده اند و در بیانی می فرمایند: به راستی به ما پیامبران دستور داده شده است که با مردم به اندازه عقل آنها سخن بگوییم. (باقری، ۱۳۸۴)

۳- الگو پردازی در مقابل تکروی و مرید پروری: اسلام درباره منشینی با دوستان شرافتمند که تاثیر در ساختمان فکری و شخصیت دارند چنین سفارش می کند؛ با نیکان و انسان های رشد یافته معاشرت نمایند تا از آنان خوش رفتاری، ارزش های اخلاقی و نیکوکاری را فرا گیرند پیامبر(ص) در این زمینه می فرمایند: هر انسانی از دین و روش دوست و همنشین خود پیروی می کند و انسان با دین و آیین دوست خود شناخته می شود پس باید بنگرد که با چه کسی دوست می شود. (نوابخش، ۱۳۸۵)

۴- ایمان و عمل در مقابل ظاهر سازی و باطن گرایی: که در این زوج مفهومی عنصر ایمان، آن را با ظاهر سازی متفاوت می گرداند و عنصر عمل، آن را از باطن گرایی متمایز می کند. (باقری، ۱۳۸۴)

در روایتی آمده است:

مردی از پیامبر (ص) پرسید: چه چیز حجت جهل را از من برمی دارد؟ پیامبر (ص) فرمودند: علم؛ پرسید: چه چیز حجت علم را از من برمی دارد؟ فرمودند: عمل. (حسینی زاده، ۱۳۸۲)

۵- زهدورزی در مقابل رهبانیت: زهد حاکی از ارتباط با دنیا بدون دل سپاری به آن است و با رهبانیت که به معنای گوشه گیری و ترک دنیا است، آشکارا متفاوت است.

پیامبر(ص) در این رابطه می فرمایند:

شرافت مومن در شب زنده داری و عزت او در بی نیازی از دیگران است. (مطهری، ۱۳۶۶)

۶- حق باوری در مقابل خرافه پردازی: تربیت دینی آدمی را به حق باوری سوق

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی‌ام‌وسی ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

میدهد. حق خرافه نمی تواند باشد. چون خرافه، حاصل تحریف حقایق دینی است.
۷- حقیقت گرایی در مقابل انحصار گرایی: حقیقت میتواند به درجات مختلف در نزد ادیان و شرایع مختلف وجود داشته باشد. براین اساس، ممکن است دینی از دین دیگر کامل تر باشد و حقیقت بیشتری را در خود جلوه گر کند. این دیدگاه، نه تنها امکان گفتگو میان ادیان را فراهم می آورد، بلکه انگیزه حقیقت جویی در افراد تامین میکند. (باقری، ۱۳۸۴)

۶- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

آموزه‌های درخشان اسلام، خودشناسی را رکن رکن بنای خداشناسی دانسته و خدافراموشی را نیز موجب خودفراموشی و بحران هویت معرفی کرده است. برای این که هویت دینی و مذهبی جوانان حفظ و تقویت شود باید جوانان باور داشته باشند که دارای دین و آئینی ارزشمند هستند که می تواند آرامش، این گمشده در جهان غربت زای معاصر را برای جان‌های زخم دیده انسان‌ها به ارمغان آورد. و این به جز در پرتو تعلیم و تربیت اسلامی میسر نمی گردد. به عبارت دیگر؛ شاید بتوان گفت که از وظایف مهم نظام آموزش پرورش هر کشور، آشنا کردن فراگیران با آن چیزهایی است که هویت ملی یک ملت را به وجود می آورد و از مهم ترین عناصر این هویت در جامعه اسلامی ما، دین و مذهب ماست. در دنیای امروز که برخی آن را جهان بی مرز نام نهاده اند، برای ایجاد و حفظ هویت مذهبی می بایستی هم با بهره‌گیری از فرهنگ غنی خود که متأثر از دین و مذهب است و هم با استفاده از دانش روز و همگام شدن با آن در مقابل بحران‌ها و خطراتی که هویت مذهبی و دینی جوانان را تهدید می کند، مقابله و ایستادگی کرد. در واقع جوانان باید ضمن تکیه بر هویت مستحکم و افتخار آفرین ایرانی، مولد هویتی نو باشند که از یک سو حامل میراث غنی گذشتگان بوده، و از سوی دیگر از هویت بازتولید شده خود (پیشرفت‌های امروزین دانشمندان ایرانی) استفاده کنند، که از مهم ترین عنصر ضروری در این بازتولید، همان عنصر عقلانیت و خردورزی همراه با معنویت است.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

منابع

- ۱- اصلانی مقدم، پانته. (۱۳۸۰) "نقش نیایش بر سلامت روان" تهران: پایان نامه کارشناسی دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی تهران شمال.
- ۲- افروز، غلامعلی. (۱۳۸۴) "جهانی سازی و تعلیم و تربیت اسلامی: فرصتها و تهدیدها" تهران: مجموعه مقالات اولین همایش جهانی شدن و تعلیم و تربیت، دانشگاه روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۳- ایمانی، محسن؛ شاوردی، شهرزاد. (۱۳۸۶) "تحقق و بالندگی هویت در پرتو تربیت" تهران: نشریه پیوند سازمان مرکزی انجمن اولیا و مربیان، شماره ۳۳۶ (مهرماه).
- ۴- باقری، خسرو. (۱۳۸۴). "نگاهی دوباره به تعلیم و تربیت اسلامی" تهران: انتشارات مدرسه، ج ۲.
- ۵- باقری، خسرو. (۱۳۸۴) "چالشهای معرفتی جهانی شدن برای تعلیم و تربیت اسلامی" تهران: مجموعه مقالات اولین همایش جهانی شدن و تعلیم و تربیت، دانشگاه روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۶- حسینی زاده، علی. (۱۳۸۲). "سیره تربیتی پیامبر(ص) و اهل بیت(ع): نگرشی برآموزش با تاکید بر آموزشهای دینی" قم: انتشارات پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ج ۴.
- ۷- داوسون، جوی. (۱۳۸۴) "خدا شفای دل های خسته" ترجمه بیژن محمد ایلیایی، تهران: انتشارات نسل نو اندیش، چاپ چهارم.
- ۸- سعادت، جان. (۱۳۸۰) "تعلیم و تربیت اسلامی؛ دعوتی بسوی خودآگاهی (هشیاری)" ترجمه شهاب الدین مشایخی راد، قم: مجموعه مقالات تربیت دینی، انتشارات پژوهشکده حوزه و دانشگاه
- ۹- صادقی، محمود. (۱۳۷۸) "جایگاه دین در سلامت روانی" تهران: انتشارات طریق کمال.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

- ۱۰- عبادی، رحیم. (۱۳۷۹) "تلاشی دوباره در عرصه تربیت اسلامی" تهران: مجموعه مقالات تربیت اسلامی مرکز مطالعات تربیت اسلامی وابسته به معاونت پرورشی وزارت آموزش و پرورش، ناشرعابد.
- ۱۱- علی خانی، علی اکبر (۱۳۸۲) "مبانی نظری هویت و بحران هویت" تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی.
- ۱۲- علی خانی، علی اکبر (۱۳۸۳) "هویت در ایران" تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- ۱۳- فروم، اریک. (۱۳۸۲) "روانکاوی و دین" ترجمه آرسن نظریان، انتشارات مروارید، چاپ اول.
- ۱۴- کمالی، علیرضا. (۱۳۸۴) "تفسیر موضوعی قرآن کریم" دفتر نشر معارف، چاپ یکم.
- ۱۵- مشایخی راد، شهاب الدین. (۱۳۸۰) "پیشگفتار" قم: مجموعه مقالات تربیت دینی، انتشارات پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- ۱۶- مطهری، مرتضی. (۱۳۶۶) "سیری در سیره نبوی" تهران: انتشارات صدرا.
- ۱۷- نوابخش، مهرداد؛ پوریوسفی، حمید. (۱۳۸۵). "نقش دین و باورهای مذهبی بر سلامت روان" تهران: نشریه پژوهش دینی (علمی-پژوهشی)، ش چهاردهم.